

صفحه های گرامافون ضبط شده در تهران در سال ۱۲۹۱

مقدمه

کمپانی گرامافون در سال ۱۲۸۴ شمسی و در حال و هوای سیاسی و اجتماعی مشروطیت، اولین نوبت ضبط صفحه در تهران را با ضبط ۲۱۶ اثر به انجام می رساند. فهرست این آثار توسط آقای دکتر ساسان سپنتا در **تاریخ تحول ضبط موسیقی در ایران** و آقای دکتر فرهنگ رجایی در کتاب **گنج سوخته** منتشر شده است.

دومین نوبت ضبط صفحه در تهران نیز توسط همین کمپانی و در سال ۱۲۹۱ شمسی و در پی ثبات ناشی از پایان دوره استبداد صغیر و فرار محمدعلیشاه و شکست نیروهای وی در نفوذ مجدد به ایران، اتفاق می افتد که مقارن با

اشتهار و شکوفایی آثار عارف قزوینی می باشد. در این زمان از ساخته شدن تصنیف معروف عارف با مطلع **دل هوس سبزه و صحرا ندارد** تنها حدود یک سال سپری شده است.

تعبیر شرایط سیاسی در ترکیب آثار ضبط شده کاملا مشهود است. نه آثاری از ارکسترها و دسته های متناسب به دربار مشاهده می شود و نه در پسوند اسامی هنرمندان قید **شاهی** وجود دارد و نه اثری از ضبط صدای شاه دیده می شود.

اهداف تجاری کمپانی متوجه ضبط معروف ترین و مردمی ترین آثار عصر و به ویژه تصنیف های عارف است که با صدای هر سه زن (افتخار خانم، امجد خانم و زری خانم) خواننده ای که زنان پیشگام ضبط صفحه محسوب

تصنیف خود افتخار افتخار و تار
14-12558

تصنیف نکنم اگر چاره زری و تارآرشاک
14-12558

بیات ترک امجد و تار
14-12567

می شوند و یکی از خوانندگان مرد، ضبط می شود.

در انتخاب هنرمندان دیگری که در این نشست آثار ایشان ضبط شده، سوابق ضبط صفحه در تهران در سال ۱۲۸۴ که به سفر پاریس در سال ۱۲۸۶ توسط آقا حسینقلی و همراهان منجر شد و تبعات سفر سال ۱۲۸۸ شمسی درویش خان و همسفران (باقر خان، میرزا اسدالله خان، طاهرزاده، رضاقلیخان، حسینخان هنگ آفرین، اکبرخان فلوتی و حبیب الله خان مشیرهمایون) به لندن و یروز اختلاف بین آنها و عکس العمل نسبت به صفحه های ضبط شده در لندن پس از رسیدن آنها به تهران، کاملاً موثر بوده است. از سوی دیگر روابط خوب هنرمندانی چون آقا حسینقلی و میرزا اسدالله خان با هامبارتسوم هایراپیان، نماینده کمپانی گرامافون در تهران پس از سال ۱۲۸۷ شمسی، و اختلاف شدید و به محکمه کشیده شده وی با میرزا سید احمد خان، در انتخاب هنرمندان این نشست

تصنیف دل هوس کمانچه حسین خان محمد خان
14-12675

بیات اصفهان مشهدی روح الله سمسار میرزا اسدالله خان (تار)
14-12678

دخالت مستقیم داشته است.

درست به همین دلایل در این نوبت، هیچ اثری با سازهای فرنگی ضبط نشده است و اگرچه در تمام آثار صدای تار یا کمانچه به گوش می رسد اما از درویش خان و باقر خان رامشگر نیز اثری ضبط نشده در حالی که آثار متعددی از آقا حسینقلی، میرزا اسدالله خان اتابکی و حتی علی اکبر خان چهارده ساله، ضبط می گردد و صدای کمانچه حسین خان اسمعیل زاده نیز در آثاری چند به گوش می رسد. در بین خوانندگان نیز نه تنها اثری از طاهرزاده و رضاقلیخان نوروزی مشاهده نمی شود بلکه حتی خوانندگان صفحه های سال ۱۲۸۴ شمسی نیز - جز محمد خان - مورد توجه و انتخاب قرار نگرفته اند و خوانندگانی چون جناب دماوندی و مشهدی روح الله سمسار جایگزین شده اند که به ویژه جناب دماوندی با ضبط اذان و مناجات، ضمن باز کردن بابی تازه، یادکاری بی بدیل برجای می گذارد. از سوی دیگر نشست ضبط سال ۱۲۹۱ شمسی در تهران، زمینه ساز سفر سال ۱۲۹۳ گروه پنج نفری ابوالحسن خان اقبال السلطان، طاهرزاده، درویش خان، باقر خان رامشگر و عبدالله خان دوامی به تقلیس و ضبط آثاری ارزشمند در این سفر می گردد.

پس از ضبط این سری صفحه و آغاز جنگ جهانی اول، ضبط مجدد در تهران تا سال ۱۳۰۵ شمسی و برای مدت ۱۴ سال تعطیل می گردد و این صفحه ها را می توان آخرین مجموعه و یادگارها از هنرمندان پرورش یافته عصر ناصری دانست.

لیبل شناسی

- لیبل اصلی: کنسرت رکورد گرامافون
- سال: ۱۲۹۱ شمسی یا ۱۹۱۲ میلادی
- قطر: ۲۵ سانتیمتر
- تاریخ ضبط: مهر و آبان ۱۲۹۱ شمسی
- محل ضبط: تهران
- صدابردار: ادmond جیمز پیرس
- تعداد روی صفحه ضبط شده: ۱۴۴ اثر ضبط شده
- که ۳ اثر به دلیل مشکل فنی امکان تکثیر و تولید نیافته اند.
- خوانندگان در این آثار: افتخار خانم ، امجد خانم ، زری خانم ، محمد خان (بلبل)، مشهدی روح الله سمسار، حاجی محمد خان و جناب دماوندی
- نوازندگان در این آثار: آرشاک خان (تار) - میرزا اسدالله خان (تار) - میرزا حسینقلی خان (تار) - حسین خان (اسماعیل زاده) (کمانچه) - آقا علی اکبر خان (شهنازی) (تار)
- تکنوازی: میرزا حسینقلی خان (تار) - حسین خان (اسماعیل زاده) (کمانچه)
- ارکسترها - دسته ها: اثری وجود ندارد.
- هنرمندان آثار کمیک و بازیگری: علی اکبر نفتی، علی ترکه، حسین سوزن سنجاقی یا حسینعلی، اکبر نایب جعفری
- سخنرانی - شعر خوانی: اثری وجود ندارد.
- شماره قالب: 3821ae تا 3964ae (شماره های 3893ae، 3932ae و 3947ae ضبط شده اما قابل تولید تشخیص داده نشده است)
- شماره کاتالوگ: 5-13141 تا 5-13191 و 14-12557 تا 14-12581 و 14-12598 برای صدای زنان (باتوجه به روش تعیین شماره کاتالوگ در کمپانی گرامافون که سری 12000 ویژه آواز مردان و سری 13000 ویژه آواز زنان می باشد، نوعی بهم ریختگی در شماره گذاری این مجموعه وجود دارد)، 14-12586 تا 14-12691 به طور ناپیوسته برای صدای مردان، 2-11352 تا 2-11361 برای آثار بازیگری، 18331&2 و 18340 تا 18347 برای کمانچه و تار تنها.
- شماره صفحه: همان شماره کاتالوگ است.

- **تولید اول: سال/کمپانی/محل/تعداد صفحه/رنگ/لیبل:** ماه مارس سال ۱۹۱۳م - کمپانی گرامافون - ریگا در روسیه - بیش از ۸۰ اثر به صورت صفحه های دوطرفه بدون شماره صفحه - کاغذ تکرنگ قهوه ای روشن با حروف فارسی ، فرانسه و روسی و لوگوی تکرنگ زرکوب و عنوان لیبل
CONCERT RECORD "GRAMOPHONE"
- **تولید دوم:** سپتامبر ۱۹۱۳ تا مارس ۱۹۱۴م - گرامافون - ریگا در روسیه - بقیه صفحه هابه صورت صفحه های دوطرفه بدون شماره صفحه (نمونه هایی با شماره صفحه نیز وجود دارد که تولید همین سال یا اندکی پس از آن می باشد) - برچسب چاپی رنگی خاکی رنگ با لوگوی رنگی و حروف فارسی ، فرانسه و روسی و عنوان
AMOUR "GRAMOPHONE" RECORD
- **تولید سوم:** ۱۹۱۶م - گرامافون - کلکته در هند - همه صفحه ها - به صورت کاملاً مشابه با صفحه های تولید دوم ریگا وبا پسوند G یا R در ادامه شماره کاتالوگ روی بدنه صفحه و عبارت حک شده Made in Calcutta بر بدنه
- **تولید چهارم:** مارس ۱۹۲۰م - گرامافون - کلکته در هند - برخی از صفحه ها - حروف و لوگوی طلایی روی کاغذ مشکی و با عنوان HIS MASTER'S VOICE و با شماره صفحه چهار رقمی وبا پیشوند P (نمونه هایی با علامت تجاری رنگی کمپانی گرامافون نیز وجود دارد که متعلق به همین سال یا اندکی پس از آن می باشد)

نمونه ای از صفحه های تولید کلکته با علامت تجاری رنگی و گویای اشکال در نگارش متن فارسی برچسب عبارت **Made in Calcutta** در سمت راست لیبل قابل مشاهده می باشد
 صفحه GC-2-11353 با شماره صفحه P-4270
 تقلید، قزوینی II
 علی اکبر نایب جعفری، علی اکبر نایب جعفری

- **تولید پنجم:** ۱۹۲۶م - گرامافون - هایس در انگلستان - ۹۶ اثر از این سری - لیبل HMV سبز رنگ با شماره صفحه AX139 تا AX193 به طور ناپیوسته (براساس گزارش مایکل کی نیر در کتاب "ضبط شده های فارسی کمپانی گرامافون، ۱۲۷۷ تا ۱۳۱۲ شمسی" ، اما نگارنده تا کنون نمونه ای از این تولید را مشاهده نکرده است)
- **توزیع کننده:** تجارتخانه هامبارتسوم - هایراپتیان که نماینده و هماهنگ کننده ضبط آثار نیز بوده است.

دیسکوگرافی

دیسکوگرافی کامل آثار ضبط شده در تهران در سال ۱۲۹۱ شمسی به شرح زیر است: